

ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПРОМЕНЕ И ПРЕКОМПОЗИЦИЈЕ У ГЛОБАЛНИМ ОДНОСИМА

Драган М. Јевтић, Мирослав М. Талијан и Александар Д. Думић
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Глобална геополитичка динамика усмерена је од садашњег уни-
мултиполарног поретка ка тенденцији стварања мултиполарног
света и настанка више центара моћи. Велике силе и центри моћи, на
светском нивоу, носиоци су глобалних економских и политичких токо-
ва који одређују судбину других земаља, првенствено малих, док ће
тенденције промена у светском систему, које се дешавају у сада-
шњим условима, у складу са законитостима геополитичких процеса
исказаних у геополитичкој историји, одредити и њихове могуће пози-
ције у сложеним геополитичким односима.

Идеолошка подела и биполарна равнотежа снага светских држава у
хладном рату трансформисани су у униполарни светски поредак на крају
тог рата, са карактеристиком огромне неравнотеже и асиметрије у расподе-
ли богатства и моћи између светског центра и периферије, у процесу глоба-
лизације, креирајући сукоб цивилизација као облик отпора моћи униполар-
ном центру и његовој доминацији, процесима демократизације и универза-
лизације једнообразних вредности, док су се, као последице асиметричних
процеса глобализације, јавиле повећане неједнакости и зависности.

Геополитичке процесе у глобалним односима карактеришу геоeko-
номски односи у којима се земље периферије налазе у позицији прихва-
тања економско-политичких модела, институција и вредности развијених
земаља, док глобални процеси креирају односе нееквивалентне размене
јаких и слабих актера и повећавају осетљивост слабих актера процеса
глобализације на социо-економске и друге изазове, ризике и претње.

Циљ рада јесте да укаже на геополитичке промене и прекомпози-
ције у глобалним односима, које ће бити пресудан фактор и одредити
судбину појединих земаља у геополитичком позиционирању.

Кључне речи: *геополитика, геополитичке промене, прекомпози-
ције, глобални односи, велике силе, земље, сукоби цивилизација*

Увод

Доминирајућа глобална геополитичка концепција везана је за остваривање
доминације евроатлантских партнера, предвођених САД и НАТО, над Евро-
азијом. Ова концепција, према креаторима светске геополитике, могла би се оства-

рити спровођењем двоструке улоге САД на истоку и западу Евроазије. На западу Евроазије интегрисале би се Русија, Турска и Јапан у проширени Запад, чиме би била створена основа за одржавање сложене равнотеже на истоку Евроазије у чијем центру је Кина.

У остваривању ове визије САД постављају себи, као примарни задатак успоставање и одржавање уједињене Европе под својим вођством и безбедносном заштитом НАТО-а, што је предуслов за остваривање њене доминантне и водеће улоге у Евроазији. У проширеној, мање вероватној варијанти, истински демократизована Русија, како то наглашава Бжежински, нашла би се у оквиру проширеног и виталнијег Запада.

На тај начин тежи се раздвајању геополитичког савеза Русије и Кине који би, као центри моћи, међусобно уједињени, у одређеним геополитичким прекомпозицијама могли извршити уравнотежење САД. Опасност по Запад представља исламски фактор који може постати озбиљна претња остварењу геополитичких интереса западне цивилизације.

У факторе геополитичких прегруписавања и прекомпоновања можемо сврстати геоекономске¹ односе, прожете асиметричном и неравномерном глобализацијом са свим својим непосредним и посредним последицама, сукобе цивилизација, глобално политичко буђење, слабости неолибералног економско-политичког модела итд.

Англосаксонска геополитичка концепција у глобалним односима

На крају 19. века Махан је поделио државе на таласократске (поморске силе) и телурократске (копнене силе) и истакао значај поморске силе као пресудне у односу на копнену силу. Поморска сила има веће могућности маневрисања и контроле глобалних комуникација, па је стога пресудна за коначни исход рата. Разматрање значаја поморске силе довело га је до закључка да „САД имају поморску судбину”, односно да ће могућности њене глобалне доминације бити одређене њеном способношћу да оствари глобалну поморску надмоћ. Махан је, такође, развио и стратегију анаконде према којој „континенталну масу треба гушити у прстеновима анаконде, стезати је на рачун приобалних зона изведених из њене контроле и онемогућавати јој излаз на морске просторе”. Примена стратегије анаконде подразумева блокаду приобаља противника, спречавање коришћења битних поморских лука и прилаза отвореном мору дуж читавих линија на обалама, као и линија које улазе у унутрашњост приобалних делова попут анаконде.² Маханове геополитичке опсер-

¹ Геополитичко становиште узрока ратних конфликта изражено је преко војностратегијских, а у доба продубљеног и убрзаног процеса глобализације после хладног рата, и геоекономских интереса великих сила, као и кроз њихов значај у остваривању војно-политичке или економске доминације на регионалном или светском нивоу – Драган Јевтић, Мирослав Талијан, Милинко Врачар, „Култура рата и претпоставке културе мира као основе остваривања безбедности”, у зборнику: *Савремени безбедносни ризици и пријетње и њихов утицај на безбедност држава региона*, Факултет за безбедност и заштиту, Бања Лука, 2016.

² Душан Пророковић, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 68.

вације у теоријском смислу имале су своју практичну повезаност за простор Евроазије, као пресудне континенталне масе, за активности усмерене ка Русији, као земљи која заузима највећи део овог евроазијског простора.

Макиндер Халфорд је обликовао једну од првих геополитичких визија. У центру његове глобалне геополитике налазе се Сибир и централна Азија који су у срцу Евроазије и представљају „срце копна” (Heartland). Ове области су неосвојиве тврђаве, јер су сувише велике да би се могле војно контролисати и превише су удаљене од позадинских база непријатељских држава. Макиндер истиче да Heartland представља „географски стожер историје јер се светска историја одвија око тог средишта” и чини централни део глобалног система. Heartland је простор од пресудне стратешке важности и доминира „светским острвом”, које представља Евроазија. Европа је део унутрашњег полупрстена који се поклапа са евроазијском обалом и припада светском острву.

Слика 1 – „Срце копна” и ободни простор
(извор: Niall Bradley, *Geopolítica Imperial: La Teoría del Corazón Continental de Mackinder y la contención de Rusia*, Internet, [http: euro-synergies.hautetfort.com/tag/heartland](http://euro-synergies.hautetfort.com/tag/heartland), 30/01/2017)

Велика Британија, Јапан, САД и Латинска Америка представљају „спољни полупрстен”, окружујући светско острво. „Онај ко буде контролисао Heartland, контролисаће светско острво. Онај ко буде контролисао светско острво контролисаће свет”, указује Макиндер.³ Поремећај у односима две силе које су биле претенденти за светски престо, Велике Британије и Русије, изазвала је Немачка која је желела да повећа своје колонијалне поседе. Русија (СССР) и Велика Британија постале су од дотадашњих ривала и супарника савезници, како би извршили уравнотежење Немачке. Међутим, настанком СССР-а као светске силе створен је супротан пол моћи који је требало да изврши уравнотежење СССР-а, оличен у САД и Великој Брита-

³ Вјачеслав Авијуцки, *Континенталне геополитике – свет у 21. веку*, Клио, Београд, 2009, стр. 9.

нији, а касније и у другим земљама западне хемисфере. Геополитичке теорије Махана и Макиндера створиле су основе за разраду планова за геополитичко окруживање и изоловање Русије ради очувања америчке глобалне доминације.

Спајкмен Николас је током Другог светског рата надоградио Макиндерову теорију. Поред Heartlanda увео је концепт Rimlanda или „прстена копна”. Rimland се поклапа са Макиндеровим унутрашњим полупрстеном. „Онај ко буде контролисао ободни простор (Rimland), контролисаће Евроазију, онај ко буде контролисао Евроазију, држаће судбину света у својим рукама”, истиче Спајкмен.⁴ У средишту супарништва великих сила увек се налазила нека трећа држава или група држава. Поседовање обале је од већег стратешког значаја него поседовање унутрашњости копна, истиче Спајкмен. Због значаја обале Американци су сконцентрисали своје тежиште на обале Евроазије.⁵

Спајкмен, за разлику од Макиндера, сматра да за овладавање светом пресудну улогу нема срце копна (срце света) већ ободни простор (Rimland) који је важнији од њега. Он се пружа од Скандинавије, делова западне и средње Европе, источне Европе, Турске, Ирана, Ирака, Авганистана, Пакистана, Индије, југоисточне Азије и Кореје. Дакле, ободни појас се простира око Евроазијске копнене масе и представља простор сукобљених интереса у борби за светску доминацију. Макиндер учачва и закључује да је Русија стратешки важна земља за геополитичке циљеве САД, а као највећи изазов истиче могућност зближавања Немачке и Русије јер би тиме био пробијен источни бок „унутрашњег полумесеца”, при чему би била нарушена равнотежа снага.

Овладавање срцем света најбитнији је циљ било које силе која настоји да оствари глобалну надмоћ и заузме светски престо. Међутим, овладавање „срцем света” и ободним простором немогуће је да пође за руком ниједној самосталној великој сили. Неопходно је да било која велика сила окупи око себе коалицију држава и створи такав амбијент у којем ће их придобити, на посредан и прикривен начин, истицањем у први план заједничких циљева, интереса и вредности. Због тога, истиче Бжежински, постоје геостратешки играчи и геополитички стожери који су битни за партнерство са водећом суперсилом ради задобијања контроле над Евроазијом и остварење глобалне доминације. У геостратешке играче он сврстава Француску, Немачку, Русију, Кину и Индију. Групи земаља геополитичких стожера припада Украјина, Азербејџан, Јужна Кореја, Турска и Иран.⁶ Под геостратешким играчима подразумевају се државе које су способне да моћ и утицај усмере ван својих граница ради промене одређеног геополитичког стања у делу у којем су погођени амерички национални интереси, испољавајући на тај начин потенцијал за брзо геополитичко маневрисање и прегруписивање. Геополитичке стожере представљају државе чији значај произилази из њиховог осетљивог положаја у којем би њихово евентуално нестабилно стање и слабости могли изазвати последице и негативан утицај на понашање геостратешких играча.⁷

⁴ Исто, стр. 10.

⁵ Исто.

⁶ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 40-43.

⁷ Исто, стр. 41-42.

Украјина је веома битан геополитички стожер, јер је гранична земља са Русијом и веза Русије са Европом, великих је ресурсних капацитета⁸ и има приступ Црном мору. Украјина је историјски руска интересна зона, али је пожељна и на Истоку и на Западу због различитих и противуречних интереса. Оружани сукоби у Украјини и борба између САД и Русије по питању тежњи за остварење сопствених интереса у тој области је евидентна. Украјина је веома важна и због тога што представља одбрамбени штит у централној Европи, док се преко ње остварује контрола западних и јужних граница Русије. Азербејџан је са својим енергетским налазиштима у геополитичком смислу веома битан, али и као енергетска траса која би повезивала западно тржиште са средњоазијским републикама ван контроле Русије. Турска⁹ је јужни ослонац НАТО-а, и заједно са Ираном, иако су супарници, има улогу у региону Каспијског језера и средње Азије. Она контролише приступ Црном мору из Медитерана и представља противтежу Русији у том делу света.

Блиски исток је веома важно подручје за далекосежне планове овладавања Евроазијом и представља раскршће Европе, Азије и Африке, па стога контрола над тим простором обезбеђује геостратегијску предност. Овладавање Блиским истоком од стране САД отворило би несметан приступ јужним границама Русије и западним областима Кине и остваривање контроле средњоазијског и кавкаско-каспијског региона. За контролу Блиског истока најзначајнија држава је Иран, чијом дестабилизацијом би то било могуће остварити. Продубљивање кризе у Сирији у функцији је дестабилизације Ирана ради овладавања кључном области Евроазијског обода, истиче Пророковић.¹⁰

Евроатлантско партнерство помера своје границе према истоку и обезбеђује војно присуство у пријатељским државама, док се додатна експанзија НАТО-а остварује преко програма Партнерство за мир у оквиру којег се проверава спремност одређених земаља за пуноправно чланство. Пријем балтичких земаља и земаља источне Европе у НАТО оставља јак утисак да је приоритет евроатлантске експанзије опкољавање Русије и да стратегија анаконде није параноична фобија већ константа геополитике САД према простору Заједнице независних држава, са тежиштем на Русији, указује Килибарда.¹¹

Сједињене Државе теже обуздавању Русије из геополитичких разлога, при чему се подразумева да се Русији не сме дозволити да поврати своју величину и моћ и постане прави супарник, јер би на тај начин геополитичка визија за контролу Евроазије била онемогућена. Овакве намере произилазе из неопходности обуздавања било које државе на простору Евроазије која израста или делује са пози-

⁸ Види шире: Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, Београд, 2008, стр. 32-35.

⁹ САД је неопходна војна доминација у западном простору, са јаким упориштем на Балкану, на којем се у великој мери ослањају на исламски фактор и неоосманитички утицај – Мирослав Талијан, Милинко Врачар, Драган Јевтић, „Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама западних сила и исламских центара моћи”, *Војно дело*, Београд, 5/2015, стр. 81.

¹⁰ Душан Пророковић, „Шта је нама Сирија”, на трибини: *Криза у Сирији и глобална нестабилност*, Културни центар, Нови Сад, 25.09.2013.

¹¹ Зоран Килибарда, Мирослав Младеновић, Владимир Ајзенхамер, *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 24.

ције велике силе. За остварење глобалне хегемоније настојање САД усмерено је ка контроли Европе на идеолошком, политичком и војном плану.¹² Уз помоћ Европе се „консолидује трансатлантски амерички мостобран ка евроазијском континенту, чиме уједињена Европа постаје одскочна даска за проширење међународног демократског и кооперативног поретка на Евроазију”, указао је Бжежински.¹³ Русији је намењена улога регионалне силе у оквиру Запада, чиме је искључена могућност њеног самосталног геополитичког правца, у најблажој варијанти геополитичке концепције САД.

Глобално политичко буђење и геополитичке промене

Процес глобализације је, у геополитичком смислу, довео до промена. На крају 20. века дошло је до јачања центра светске моћи, првенствено земаља евроатлантског простора, и концентрисања богатства и моћи у малом броју земаља кроз прераспodelу укупне моћи. Процес глобализације и институције које су успостављене ради њене имплементације повећали су могућности остваривања сопствених циљева и интереса моћних земаља на рачун земаља које нису конкурентне на светском тржишту, у условима укидања могућности заштите сопствених економија заштитним мерама, са израженим слабостима малих и недовољно развијених земаља у сфери геоекономских односа.¹⁴ Међутим, богатство и моћ униполарног светског центра у односу на остатак света релативно ће ослабити у будућности, што ће бити резултат бржег раста других актера и распршивања моћи.¹⁵

Нагли успон Америке, као прве глобалне суперсиле, и последње, по мишљењу Бжежинског, наступио је услед дезинтеграције и фрагментације СССР-а и мирног краја хладног рата. У развоју међународних и геополитичких односа од доба краја хладног рата до данас утицај Запада је опао, јер ширење демократије, обезбеђење међународног мира и друштвени уговор који су понуђени човечанству нису дали очекиване резултате. Због промене у дистрибуцији глобалне моћи, повећања неједнакости, неравноправности и зависности, неравномерне и асиметричне глобализације, агресивних, често и неоправданих војних интервенција, наметања модела развоја државе и друштва, настао је феномен глобалног политичког буђења. За разлику од ранијих манифестација политичког буђења, која су била географски изолована (француска револуција, европски национализам, социјално и политичко буђење) и нису имала глобални домаћај, болшевичка револуција, светски ратови у 20. веку,¹⁶ постколонијално наслеђе¹⁷ и асиметрична глобализација после хлад-

¹² Срђан Перишић, Маја Кајтез, „Савремено геополитичко сучељавање Запада и Русије – Да ли је на помолу нови раскол између Европе и Русије”, *Војно дело*, бр. 4/2015, стр. 56.

¹³ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, нав. дело, стр. 84.

¹⁴ Збигњев Бжежински, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 13.

¹⁵ Драган Симић, *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 303-309.

¹⁶ Збигњев Бжежински, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, нав. дело, стр. 36.

ног рата¹⁸ са израженом диспропорционалном расподелом глобалне моћи довели су до тога да масовно политичко буђење добије глобални карактер.

Демографска експлозија у неразвијеним деловима света, недостатак ресурса и животних перспектива представља кумулативни ефекат међузависног света повезаног савременим технологијама и изражава бунт младих људи из неразвијених и периферних делова света које чине и политички активни и образовани, незапослени и друштвено искључени. Телевизија и интернет повезали су изоловане популације и повећале способност за мобилизацију политичке и емоционалне свести милиона људи. Политичко буђење представља реакцију на сиромаштво, продужену спољну доминацију, оспоравање достојанства, сталан недостатак животних могућности и постојање неједнаких шанси. У земљама Блиског истока постоји јак анимозитет према америчким војним интервенцијама и војном присуству на тим просторима, због чега се такви акти посматрају као континуитет западног империјализма и осећају као главни разлог њихових проблема.¹⁹

Хантингтон је већ у последњој деценији 20. века најавио да ће конституисање светског поретка бити засновано на цивилизацијама и истакао да ће покушаји да се друштва из једне цивилизације преместе у другу бити неуспешни, јер ће се земље груписати око водећих држава које чине језгро њихове цивилизације. Основ за груписање јесу култура и културни идентитети, где западне универзалистичке вредности долазе у озбиљан сукоб са другим цивилизацијама, нарочито са исламом и Кином.²⁰ Ширење НАТО-а које би имало ограничење на земље западне цивилизације указало би на улогу Русије као најважније државе православне цивилизације и означило њену одговорност за поредак у православној цивилизацији²¹, истакао је Хантингтон, али је ова цивилизацијска граница, као што се зна, померена приступањем православних држава под окриље НАТО-а.

Повећање броја муслиманског становништва, незапосленост и незадовољство младих људи створило је основу за притисак на суседне државе и миграције на Запад. Такође, настојање Запада да своје вредности и институције универзализује и прошири путем економске, политичке и војне супериорности, као и војним интервенцијама изазвали су велику мржњу и нетрпељивост у муслиманском свету.²² Наговештај стварног сукоба цивилизација између исламског света и Запада може бити фактор утицаја геополитичких прегруписавања и промена у оквиру којих се свет од глобалне конвергенције креће у правцу глобалних противуречности, истиче Мах-

¹⁷ Доминација западних сила траје преко пет векова, у 16. веку је доминирала Шпанија, у 17. Холандија, у 18. Француска, у 19. Велика Британија, а у 20. веку САД – Вјачеслав Авијуцки, *Континенталне геополитике – свет у 21. веку*, нав. дело, стр. 33.

¹⁸ Неолиберална форма глобализације – видети: Радмила Накарада, „Препреке демократском светском управљању,” у зборнику: *Светска власт* (приредили: Петар Бојанић, Јован Бабић), Службени гласник, Београд, 2009, стр. 391.

¹⁹ Збигњев Бжежински, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, исто, стр. 39.

²⁰ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 20.

²¹ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 180.

²² Исто, стр. 20.

бубани. Јаз између западне цивилизације и исламског света²³ постаје све већи, а у њему доминира узајамно неразумевање које проистиче из историјских, религиозних и психолошких извора.²⁴

До смањења глобалне америчке премоћи дошло је средином прве деценије 21. века са консолидацијом Русије и даљим економским јачањем Кине, нарочито у другој деценији 21. века. Због јачања регионалних сила које постају претенденти на статус великих сила и повећања броја светских центара моћи, још оштрије се повлачи граница западне цивилизације од Финске на северу до Грчке и Турске на југу.²⁵ Истицање цивилизацијских разлика користи се ради хомогенизације земаља западне хемисфере. У учвршћивању и стабилизацији простора Запада, на значају посебно добија атлантизам, као и простор средње и источне Европе. Иако је глобално надметање великих сила појава историјског карактера и није нова, потреба очувања једног светског центра и униполарног поретка у глобализованом свету, који тежи све тешњој међузависности и повезаности, нема реалног оправдања за већину светских земаља. Глобално ширење интереса и вредности Запада, као део стратегије САД, представљају и војне интервенције у бившој Југославији, Авганистану, Ираку, Либији, а такве интервенције селективног карактера, усмерене ка очувању глобалне доминације, биће евидентне и у будућности, указује Пророковић.²⁶

Фактор геополитичких промена је и светска економска криза из 2007. године, природа њеног настанка, слабости неолибералног економско-политичког модела, као и понашање појединих кључних држава (носилаца процеса глобализације). Дуг САД расте геометријском прогресијом. Године 2007. дугови су износили 40.000 милијарди долара, или преко 443% БДП-а, да би током кризе знатно порасли.²⁷ Држава је преузела улогу спасиоца приватних банака и компанија трансферима новца у привреду,²⁸ што је једна од основних негација неолибералног капитализма и неограничене улоге слободног тржишта.

Финансијски слом САД се прелио и ослабио остатак света, при чему је долар ојачао, истиче Комазец и указује на то да се долар користи за финансирање огромних војних расхода, војне интервенције у свету и покриће буџетског дефицита. Војни расходи САД су највећи у свету и износе приближно онолико колико и издвајања свих других земаља заједно. Рат у Ираку и Авганистану коштао је око 1.700 милијарди долара. Пројекат финансирања противракетног штита у Пољској и Чешкој износиће 4,7 милијарди долара, а пројекат глобалног рата против тероризма око 140 милијарди долара.²⁹ Финансирање на овом нивоу могуће је захваљујући долару као резервној светској валути. Велики број држава своје девизне резерве држи у

²³ Видети: Јевгениј Примаков, *Свет без Русије? Чему води политичка кратковидост*, Службени гласник: Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 31-32.

²⁴ Кишор Махбубани, *Велика конвергенција – Азија, Запад и логика једног света*, ЦИРСД, Београд, 2015, стр. 145-147.

²⁵ Душан Пророковић, исто, стр. 430-431.

²⁶ Исто, стр. 431.

²⁷ Слободан Комазец, Драган Петровић, *Глобална монетарна криза и нови геополитички и финансијски односи у свету*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 28.

²⁸ Исто, стр. 31-35.

²⁹ Слободан Комазец, Драган Петровић, исто, стр. 32-35.

доларима (Русија, Кина, Тајван, Јапан, Јужна Кореја и др.), финансирајући тако САД која има најразвијенију привреду у свету, док су Кина, Русија и Јапан највећи купци вредносних папира САД на берзама. Спољнотрговински дефицит САД износио је 2009. године 1.400 милијарди долара и наставља и даље да се повећава.³⁰

Политика САД са позиција силе и моћи у међународним односима, на крају 20. и почетку 21. века, мотивисана је првенствено дефицитом ресурса, у борби за њихову контролу на светском нивоу. У садашњим условима све више је присутна војна и политичка активност САД усмерена за добављање ресурса из других земаља, укључујући претње и оружане интервенције, као у случају Либије. У будућности ће све више расти значај одређених ресурса, попут дрвета, питке воде, обрадивих површина, у којима доминира Русија у односу на највећи део планете, указује Комазец.³¹

Земље БРИКС-а, пре свега Кина и Индија, највероватније ће у будућности наставити свој убрзани раст, као и Русија након укидања санкција које су јој увеле ЕУ и САД, и повећати свој удео у светској економији. У евроатлантском региону може се очекивати смањење удела у светској економији, демографски проблеми, проблеми обезбеђења потребних ресурса и др. Економски центар света постепено и полако ће се селити из атлантског макрорегиона ка пацифичком са израженим значајем азијско-пацифичке области са средиштем у Кини. Русија са постсовјетским простором може имати посебно значајну улогу у економској, политичкој и војној сарадњи са Кином.

Између ЕУ и Русије у будућности може постојати значајна сарадња и партнерство с обзиром на могућности обостране економске сарадње и заједничке интересе. Европска унија и њене чланице имају високо концентрисано знање и привредне технологије, али им недостају ресурси које поседује Русија. Спречавање њихове заједничке сарадње под утицајем САД и НАТО може представљати неприродну творевину која ће нанети обострану штету и утицати на смањење укупне безбедности Евроазије. Сједињене Државе теже да угрозе сарадњу земаља ЕУ и Русије, углавном користећи инструменте НАТО-а, као и својим директним утицајем на земље источне Европе. Настојање САД да поставе ракетни штит у Европи усмерено је ка остварењу геополитичког интереса – спречавања сарадње и раздвајања Русије и ЕУ, док најаву инсталирања ракетног штита у Јужној Кореји изазива оштре критике Кине и Русије које сумњају да стварни разлози његовог постављања могу превазићи првобитну намену и да даљом доградњом могу бити усмерени против Кине и Русије у остварењу геополитичке доминације.

Сједињене Државе својим сталним ангажманима секуритизују питања угрожености безбедности Европе од стране Русије и стварају слику њене агресивности и жеље за новим просторима на територијама земаља Европе. „Европа, некадашњи центар Запада, постала је продужена рука чију игру дефинише Америка“, указује Бжежински и истиче да је јединство Запада³² под знаком питања, јер хетерогена

³⁰ Драган Петровић, *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови: Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010, стр. 91-92.

³¹ Слободан Комазец, Драган Петровић, исто, стр. 130.

³² Запад је одредница под којом се подразумева западна цивилизација којој припадају Западна Европа и Северна Америка. На Западу живи око 12% светског становништва, а у остатку света 88%. Прерасподела богатства и моћи неравномерно је распоређена и тренутно је у корист Запада, који улаже напоре да се такво стање задржи. Овакво стање и настојања природно стварају контрадикцију између Запада и остатка света – Кишор Махбубани, исто, стр. 131.

Европа нема довољно политичког јединства око заједничког глобалног циља, при чему се продубљују геостратешке разлике. Француска се све више залаже за заједничко вођење са другим великим силама – САД, Русијом и Немачком, Велика Британија је у процесу изласка из ЕУ након спроведеног референдума, док „Немачка тежи остварењу својих специјалних веза са Русијом”.³³ Најразвијеније европске државе, и поред постојећих санкција, теже могућностима стварања економских и политичких односа са Русијом.

Геополитичке прекомпозиције

По завршетку хладног рата, распадом СССР-а, НАТО је остао једини војно-политички савез без супротне противтеже у војно-политичком утицају у свету, док су САД остале једина суперсила у међународним односима.³⁴ НАТО остаје моћно оружје које стоји на располагању САД у креирању светске политике с обзиром на водећу улогу САД у овој организацији, при чему је, у односу на период свог оснивања, прерастао из војно-одбрамбеног у општи војно-политички савез евроатлантског простора са изразитом доминацијом САД. Тенденција развоја процеса преласка униполарног светског система ка мултиполарном све је евидентнија, где поред САД настаје више центара светске моћи, иако је, појединачно гледано, САД и даље највећа светска сила у међународним односима.

Промена геополитичког устројства света дешава се под утицајем светске економске кризе из 2007. године која носи дубоке процесе и појаве и утиче на постепену промену светског поретка. Глобална економска и финансијска криза настала је на простору САД, проширила се на читав свет, приказујући експанзивну потрошњу у САД без реалног покрића.³⁵ Као дугорочне последице кризе јавиле су се социјална несигурност, незапосленост и реални пад плата, како у развијеним, тако и у неразвијеним земљама.³⁶ Криза је изнедрила и сазнање о нестабилности неолибералног економско-политичког модела и његовим недостацима. Он је прихваћен у низу земаља и углавном је наметнут одозго, из политичких структура, а донеле су га и надгледале га Сједињене Државе.³⁷ Најважнији догађаји и процеси у геополитичком окружењу који убрзавају процес промене светског поретка су далекосежне последице примене неолибералног економско-политичког модела на глобалном нивоу, посебно у земљама у транзицији. Ови догађаји и процеси даће импулс глобалним геополитичким прекомпозицијама у односима великих сила у борби за светски престо и светски поредак који одговара њиховим далекосежним националним интересима.

Савремене геополитичке промене и глобалне геополитичке прекомпозиције иду у прилично сигурном правцу промене прерасподеле светске моћи и померања цен-

³³ Збигњев Бжежински, *Америка-Кина и судбина света*, стр. 37.

³⁴ Чарлс Кегли, Јудин Виткоф, *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије југоисточне Европе, ФПН и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 954.

³⁵ Слободан Комазец, Драган Петровић, исто, стр. 24.

³⁶ Исто, стр. 11-13.

³⁷ Исто, стр. 14.

тра светске моћи са Запада на Исток. Померање центра моћи са Запада на Исток (са Европе на Азију, и са САД на Кину) по својим последицама је непредвидиво, из чега може произаћи изазов глобалној безбедности, истиче Бжежински. У току тог надолазећег процеса настаје и промена светског поретка и снаге утицаја садашњих и будућих великих сила. И поред настојања САД да стварањем повољне геополитичке комбинаторике и секуритизације угрожености Европе³⁸ од стране Русије застави шире актуелне процесе распршивања униполарног светског центра и његове моћи, тај процес ће вероватно бити незауостављив. Слабости хетерогености и нејединства ЕУ, њених чланица и њихових сопствених националних интереса, условавају ограничене могућности геополитичке комбинаторике САД у односу на Европу у свом наступу ка Евроазији.

Процес стварања мултиполарног света развија се услед постепеног слабљења реалне моћи САД и јачања више других светских сила, првенствено земаља БРИКС-а, дела јаким европских земаља, Јапана и других регионалних сила, постепено излазећи из сенке економско-политичке и културне доминације САД. Економска криза убрзала је процес кретања ка мултиполарном свету, јер је светски центар (САД, Велика Британија и друге западне земље) имао највеће последице које су се прошириле на читав свет. Процес кретања ка мултиполаризму карактерише настајак других великих сила, попут Кине, Русије, ЕУ, Немачке, Француске, Индије, Бразила, Јапана и др.³⁹ Земље БРИКС-а поседују значајне потенцијале тврде моћи (величина територије и становништва, ресурси, војни и економски потенцијали) и остварују напредак и убрзани развој. Пацифички регион полако и постепено преузима водећу позицију у светској економији у односу на досадашњу доминацију северног Атлантика.⁴⁰

На будући процес геополитичког прекомпоновања доћи ће до изражаја противуречности Запада који, ипак, није довољно хомогенизован и сагласан по питањима различитих интереса и циљева њених чланица. На то ће утицати и повећање незадовољства већег броја европских земаља због економских и политичких разлика у односу на земље првог круга ЕУ, као и због јачања немачког и руског геополитичког концепта.⁴¹ Постепени раст утицаја Истока ствара страхове Запада од прихватања нових вредности азијског либерализма, као модификованог и прилагођеног модела западних либералних вредности у појединим традиционалним друштвима.

Успостављање равнотеже у Азији у односу на Кину као силу у успону могуће је стварањем америчко-јапанског војног савеза, али је таква коалиција под знаком питања. Успех њеног настанка зависи од америчке способности да опстане као светска суперсила, одлучности на спречавању Кине да прошири свој утицај, као и способно-

³⁸ У глобалној Стратегији ЕУ о спољној и безбедносној политици указује се на већу независност од САД у постизању стратешке аутономије и стварању јединствене и ефикасне војне структуре ЕУ – Мирослав Талијан, Драган Јевтић, Мирослав Терзић, Мишо Пљанојевић, „Савремене стратегије безбедности: приказ глобалне стратегије европске уније за спољну и безбедносну политику,” у зборнику: *Србија и стратегијска раскршћа* (приредили: Школа националне одбране, Институт за стратегијска истраживања), Медија центар „Одбрана”, Београд, 2016, стр. 447.

³⁹ Слободан Комазец, Драган Петровић, исто, стр. 131.

⁴⁰ Исто, стр. 129.

⁴¹ Душан Пророковић, исто, стр. 432.

сти коалиције САД и Јапана у супротстављању Кине, без великог трошења ресурса и опасности од настанка рата. У немогућности остварења тих услова Јапан ће постати део коалиције Кине. Ипак, остварење кинеске хегемоније смањиће нестабилност и сукобе у источној Азији, чиме ће се „смањити амерички и западни утицај у том региону и приморати САД да прихвате оно што су историјски покушавале да спрече: да кључним регионима света доминира нека друга сила”, указује Хантингтон.⁴²

Повезивање синичке (конфучијанске) и исламске цивилизације може се проширити и продубити у супротстављању западној доминацији по великом броју питања. Блиски односи и заједнички интереси Кине, Ирана и Пакистана могу се надаље развијати. Осећање савезништва у којем више неће бити економске, политичке, војне и културне доминације Запада делује прихватљиво, реално и привлачно земљама овог потенцијалног савезништва. Све веће потребе Кине за нафтом утицаће највероватније на проширење сарадње са Ираном, Ираком, Саудијском Арабијом, Казахстаном и Азербејџаном.⁴³

Евентуална коалиција Кине и Русије, и можда Ирана, била би најопаснији сценарио по америчке националне интересе; представљала би коалицију против америчке хегемоније и поред одређених историјских противуречности ових земаља. У оквиру великог глобалног геополитичког престојавања, мада са мањом вероватноћом, Бжежински указује на могући тајни немачко-руски споразум или француско-руски савез.⁴⁴ Могућност њиховог настанка може се јавити само услед потпуног заустављања европског уједињења, разбијања интеграције ЕУ или у случају великог погоршања односа Европе и Америке.

У пројекцији структуре међународног система у будућности, у североисточној Азији постоје три државе које имају бројно становништво и велико богатство, па самим тим и могућност да буду велики силе – Кина, Јапан и Русија, иако ниједна од њих за сада није потенцијални хегемон, истиче Миршајмер. Као највероватнији сценарио у Европи у геополитичком смислу, Миршајмер предвиђа смањење утицаја САД у односу на растући утицај Немачке као доминантне државе, док ће се поредак постепено померити ка мултиполарности са учешћем других европских великих сила.⁴⁵

Односи Русије и Кине у периоду после хладног рата постају знатно бољи и кооперативнији, јер ове земље препознају обострани заједнички интерес у геополитичкој сфери. Међусобни проблеми су решени, док се трговина повећала. Русија је постала важан снабдевач Кине војном опремом и савременим технологијама у тој области. Руско-кинески односи су, као и кинеско-исламски, постали средство за заустављање западне хегемоније изражене кроз моћ и ширење универзалистичких западних вредности. Односи између цивилизација су сложени и променљиви, истиче Хантингтон и указује да заједнички интереси, често заједнички непријатељ из треће цивилизације, могу довести до зближавања земаља из различитих цивилизација.⁴⁶ На основу хегемоније САД и глобалне светске доминације која је подстакну-

⁴² Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, стр. 263.

⁴³ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, стр. 265.

⁴⁴ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, стр. 55.

⁴⁵ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009, стр. 475.

⁴⁶ Семјуел Хантингтон, исто, стр. 270.

та војном моћи, ширењем НАТО-а на исток Европе, као и стратешким партнерством са Јапаном, Кина је учврстила савез са Русијом ради остварења противтеже и уравнотежења партнерства САД и Јапана, како би избегла да буде истиснута и са Истока и са Запада. Оваква врста сумње и маневрисања у атмосфери међусобног неповерења може се очекивати и у будућности.⁴⁷

Закључак

Глобалне геополитичке визије Махана, Макиндера и Спајкмена представљају основу доминирајуће англосаксонске геополитичке концепције на глобалном нивоу, која у основи садржи моћ САД, као прве и последње глобалне суперсиле, уз подршку НАТО-а, у тежњи да у силазећој путањи моћи која слаби у односу на друге актере, у сарадњи са геополитичким партнерима, очува и задржи глобалну доминацију дубоко у 21. веку. Добитак геополитичке победе је Евроазија као центар света, чија контрола или освајање значи очување, односно наставак глобалне светске доминације.

Значај овладавања ободним простором Евроазије, унутрашњим и спољним полупрстеном, од пресудног је значаја за наступање ка Евроазији, са пресудним значајем Европе и обала Евроазије. Због дубине континенталног простора постоји тежња за примену стратегије анаконде која је могућа само уз учешће коалиције партнерских и других држава за њихово придобијање ради остварења „опште цивилизацијског” циља. Примена стратегије анаконде подразумева географско, геополитичко и економско стезање евроазијске копнене масе са њених обала ка унутрашњости копна и даље напредовање ка простору Русије. У оквиру стратегије која је усмерена ка остварењу овог циља спречава се савез Русије и Кине, других партнера, као и исламских земаља у коалицији са њима или са појединим од њих.

Нејединство Европе као геополитичког савезника САД онемогућава јединствен наступ ка Евроазији и повећава стратегијску дубину и ограничења. Због тога је проширење НАТО-а на исток Европе до самих руских граница, као и секуритизација Европе којом се њене државе мобилишу ка „надолазећој опасности” од Русије, од битног значаја за САД у успостављању појединих фаза ка реализацији коначног циља. У покушају опкољавања и изолације Русије, на основама украјинске кризе, економске санкције Русији и пад цене нафте део су намерних или случајних ефеката глобалних процеса који иду у прилог атлантској геополитичкој концепцији.

Због наставка хладног рата долази до обостраног наоружавања и повећања тензија које се из реалних или ирационалних разлога повећавају страховитом брзином. Једна од првих „ненамераваних” последица које би се могле догодити био би завршетак хладног рата у 21. веку, без испалееног метка, у којем би дошло до економског колапса Русије и његове унутрашње дезинтеграције, као што је то било са СССР-ом. То би, вероватно, био најјефтинији рат у историји ратовања са становишта добитка који се постиже његовим трошком. Међутим, мало је изгледа за такав развој догађаја.

⁴⁷ Чарли Кегли, Јуџин Виткоф, *Светска политика – Тренд и трансформација*, стр. 658

Поступци држава усмерени на остварење једностране доминације могу на другој страни створити пол који ће извршити уравнотежење државе хегемона, односно његове коалиције. Дугорочни национални интереси Кине и Русије ће их све више приближавати све већој сарадњи ради супротстављања геополитичком угрожавању од стране САД, без обзира на билатералне односе Кине и Русије са САД и на степен развоја њихових односа. Антагонизми које Запад има са исламским државама и другим мањим и неразвијеним државама светске полупериферије и периферије могу утицати на њихово све веће зближавање са Кином и Русијом. Неравномерна расподела светске моћи, узроци светске економске кризе и понашање економски најјачих држава у кризи, управљање глобализацијом и њени неиспуњени циљеви на периферији и полупериферији света, као и геополитичка креирања криза у борби за ресурсе и светску доминацију, оствариће свој утицај на све веће антагонизме и супротстављеност униполаризму и доминацији из једног центра.

Глобалне геополитичке прекомпозиције ће, као и у историји, вероватно ићи у правцу уравнотежења реално доминантног пола моћи, евроатлантског простора, у условима мерења центра светске моћи на Исток, пораста његовог утицаја у глобалним размерама, као и нарастајућег феномена глобалног политичког буђења.

Литература

[1] Пророковић Душан, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд, 2009.

[2] Авијуцки Вјачеслав, *Континенталне геополитике – свет у 21. веку*, Клио, Београд, 2009.

[3] Бжежински Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.

[4] Петровић Драган, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, Београд, 2008.

[5] Талијан Мирослав, Врачар Милинко, Јевтић Драган, „Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама западних сила и исламских центара моћи”, *Војно дело*, Београд, 5/2015.

[6] Килибарда Зоран, Младеновић Мирослав, Ајзенхамер Владимир, *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014.

[7] Перишић Срђан, Кајтез Маја, „Савремено геополитичко сучељавање Запада и Русије – Да ли је на помолу нови раскол између Европе и Русије”, *Војно дело*, Београд, бр. 4/2015.

[8] Бжежински Збигњев, *Америка-Кина и судбина света, стратешка визија*, Факултет безбедности, Београд, 2013.

[9] Симић Драган, *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.

[10] Накарада Радмила, „Препреке демократском светском управљању“, у зборнику: *Светска власт* (приредили: Петар Бојанић, Јован Бабић), Службени гласник, Београд, 2009.

[11] Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999.

[12] Примакров Јевгениј, *Свет без Русије? Чему води политичка кратковидост*, Службени гласник: Факултет безбедности, Београд, 2010.

[13] Махбубани Кишор, *Велика конвергенција – Азија, Запад и логика једног света*, ЦИРСД, Београд, 2015.

[14] Комазец Слободан, Петровић Драган, *Глобална монетарна криза и нови геополитички и финансијски односи у свету*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.

[15] Петровић Драган, *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови: Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010.

[16] Кегли Чарлс, Виткоф Јуџин, *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије југоисточне Европе, ФПН и Дипломатска академија, Београд, 2004.

[17] Талијан Мирослав, Јевтић Драган, Терзић Мирослав, Планојевић Мишо, „Савремене стратегије безбедности: Приказ глобалне стратегије европске уније за спољну и безбедносну политику,” у зборнику: *Србија и стратегијска раскрића*, (приредили: Школа националне одбране, Институт за стратегијска истраживања), Медија центар Одбрана, Београд, 2016, стр. 433-448.

[18] Миршајмер Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.

[19] Bradley Niall, *Geopolítica Imperial: La Teoría del Corazón Continental de Mackinder y la contención de Rusia*, Internet, [http: euro-synergies.hautetfort.com/tag/heartland](http://euro-synergies.hautetfort.com/tag/heartland), 30/01/2017.